

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۶، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، صفحات ۱۴۷-۱۶۴

عوامل مؤثر بر استفاده زنان شالی کار مازندران از منابع اطلاعاتی

امیر احمدپور، سعید فعلی، و شهره سلطانی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۱/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۷/۱۶

چکیده

برای انتقال یافته‌های تحقیقاتی به زنان روستایی، با توجه به سطح پایین مشارکت این گروه اجتماعی در برنامه‌های آموزشی - ترویجی، سازمان‌های ترویجی چاره‌ای جز شناسایی منابع اطلاعاتی آنها ندارند. از این رو، هدف کلی تحقیق حاضر که در سال زراعی ۹۱-۱۳۹۰ طراحی و اجرا شد، شناسایی عوامل مؤثر بر استفاده زنان روستایی استان مازندران از منابع اطلاعاتی است. بدین منظور، با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، سی صد نفر از زنان روستایی این استان برای شرکت در فرایند تحقیق انتخاب شدند. نتایج توصیفی نشان داد که همسر، افراد خانواده و سایر زنان روستا مهم‌ترین منابع اطلاعاتی زنان روستایی به‌شمار می‌روند. نتایج تحلیلی نیز نشان داد که برخی از ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای زنان روستایی با میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی همبستگی معنی‌دار دارد. همچنین، بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه، متغیرهای مستقل شناسایی شده ۶۸ درصد واریانس استفاده از منابع اطلاعاتی را تبیین می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: زنان روستایی / اطلاعات کشاورزی / شالی‌کاران / مازندران (استان).

***

---

* به ترتیب، نویسنده مسئول و عضو هیئت علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری (ahmadpour@iausari.ac.ir)؛ دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری؛ و عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی.

مقدمه

امروزه، نقش زنان روستایی در بسیاری از امور مربوط به توسعه مانند تأمین امنیت غذایی، پایداری محیط زیست، ریشه‌کنی فقر، کنترل جمعیت و توسعه اجتماعی برای جامعه بین‌المللی آشکار است. در بسیاری از کشورها مانند بنگلادش، بوتان و نپال، تا نود درصد زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی مشارکت دارند. در برخی دیگر از کشورها نیز میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای دامداری به شصت تا هشتاد درصد می‌رسد (شعبانعلی فمی، ۱۳۸۸). همچنین، بر اساس گزارش فائو (FAO, 1995)، زنان روستایی در تأمین غذای بیش از پنجاه درصد مردم جهان مشارکت دارند؛ البته در این میان، نباید از وظایف مادری و خانه‌داری آنها نیز غافل ماند. به باور کیزیلاسلان (Kizilaslan, 2007)، برای حفظ نقش حیاتی زنان روستایی، چاره‌ای جز حمایت مستمر و سریع از آنها با استفاده از اطلاعات مناسب و موثق نیست. اطلاعات کشاورزی در کنار سایر منابع تولید از قبیل زمین، نیروی کار و سرمایه به‌مثابه منبعی مهم نگریسته می‌شود که نخست، باید به دریافت، پردازش، ذخیره، بازیابی، دستکاری، و تجزیه و تحلیل آن پرداخت (Keerthy Kumar, 1992). اطلاعات کشاورزی، با کاهش عدم قطعیت‌ها در فرایند تصمیم‌گیری، داده‌هایی مهم برای تصمیم‌گیری کشاورزان (مردان و زنان) به‌منظور اخذ یک تصمیم آگاهانه به‌شمار می‌روند (Samuel, 2001; Keerthy Kumar, 1992). به گفته تیدس (Tadesse, 2008)، باید کشاورزان (مردان و زنان) برای افزایش تولید و بهره‌وری کشاورزی به اطلاعات کشاورزی مربوط و سازمان‌دهی شده دسترسی داشته باشند تا بتوانند استفاده مناسب و کافی از آنها به عمل آورند. اومالی و شوارتز (Umali and Schwartz, 1994) بر این باورند که اطلاعات کشاورزی به دو دسته اطلاعات نظری کشاورزی و اطلاعات کشاورزی تقسیم می‌شوند؛ اطلاعات نظری کشاورزی عبارت‌اند از اطلاعاتی که می‌توان از آنها بدون تدارک یک فناوری مادی خاص استفاده کرد.

گزارش‌های تحقیقاتی حاکی از است که خود زنان روستایی نیز از اهمیت اطلاعات کشاورزی و منابع مورد استفاده برای کسب اطلاعات آگاهی دارند، به‌گونه‌ای که بر اساس پژوهش صدف و همکاران (Sadaf et al., 2005)، تقریباً ۷۵ درصد زنان روستایی معتقدند که به اطلاعات آموزشی- ترویجی نیاز مبرم دارند؛ این در حالی است که مشارکت آنها در برنامه‌های آموزشی- ترویجی برگزارشده، معمولاً به دلایل متعدد از قبیل محدودیت زمانی به‌خاطر ایفای نقش‌های چندگانه و نیز ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی، محدود است (Umata et al., 2011). شعبانعلی فمی (۱۳۸۸) معتقد است که اجرای برنامه‌های آموزشی- ترویجی برای زنان ممکن است تحت هر شرایطی موفقیت‌آمیز نباشد، بلکه نیاز است ملاحظات خاصی مد نظر قرار گیرند. همچنین، به گفته سیدرو و راداکریشنا (Cidro and Radhakrishna, 2006)، در برنامه‌های ترویج کشاورزی، باید منابع اطلاعاتی مناسب، ساده، ارزان و جذاب شناسایی و استفاده شوند. چیدری و همکاران (Chizari et al., 1997) نیز بر این باورند که این موضوع به تدوین راهنمایی برای آماده‌سازی و اجرای بهتر برنامه‌های آموزشی- ترویجی برای زنان روستایی می‌انجامد.

پیشینه نظری

پژوهشگران در پروژه‌های تحقیقاتی خود به شناسایی منابع اطلاعاتی کشاورزان و عوامل مؤثر بر آنها روی آورده و بر این باورند که کشاورزان (مردان و زنان) برای پاسخ‌گویی به نیازهای اطلاعاتی خود سراغ برخی منابع اطلاعاتی می‌روند که از آن جمله‌اند: همسر، اعضای خانواده، برنامه‌های کشاورزی رادیویی و تلویزیونی، روزنامه‌ها، مروجان کشاورزی مرد و زن، دوستان، همسایگان، خویشاوندان، کتاب‌ها، مجلات، سایر کشاورزان روستا، عرضه‌کنندگان نهاده‌ها، خریداران محصول زراعی، دانشکده‌های کشاورزی، رهبران محلی، مراکز خدمات کشاورزی، و کشاورزان پیشرو (حجازی و همکاران، ۱۳۸۹؛ اسدی و همکاران، ۱۳۸۷؛ Akca et al., 2008؛ Boz and Ozcatalbas, 2010؛ Al Rimavi, 2002؛

Keerthy Kumar, Dinpanah and Lashgarara, 2011؛ Radhakrishna et al., 2003؛ 2006؛ Bhagat et al., 2004). همچنین، به عقیده بوز و اُز کاتالباس (Boz and Ozcatalbas, 2010)، درجه و میزانی که کشاورزان اطلاعات را از هر کدام از منابع اطلاعاتی کسب می‌کنند، بستگی به ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی آنها دارد. از این رو، برخی محققان توجه خود را به عوامل مؤثر بر استفاده کشاورزان از منابع اطلاعاتی معطوف داشته و به شناسایی این عوامل در قالب عوامل فردی (تعداد افراد خانواده، سن، سابقه کشاورزی، جنسیت و سطح تحصیلات) و عوامل حرفه‌ای (اندازه مزرعه، نوع مزرعه، فاصله مزرعه تا ادارات دولتی کشاورزی و مقدار عملکرد زراعی) پرداخته‌اند (ملک محمدی و همکاران، ۱۳۸۷؛ 2011؛ Dinpanah and Lashgarara, 2011؛ Karbasioun et al., 2007؛ Radhakrishna et al., 2003؛ Tadesse, 2008؛ FAO, 2002؛ CIDRO and Bhagat et al., 2004؛ Kehinde, 1994؛ Radhakrishna, 2006).

تحقیق حاضر نیز تلاشی است در همین راستا و با شناسایی منابع اطلاعاتی زنان روستا، بدین سؤال پاسخ خواهد داد که «چه عواملی بر استفاده زنان روستایی شالی‌کار استان مازندران از منابع اطلاعاتی تأثیر می‌گذارند؟»؛ و بدین ترتیب، هدف کلی از طراحی و اجرای آن بررسی عوامل مؤثر بر میزان استفاده زنان روستایی شالی‌کار این استان از منابع اطلاعاتی بوده است. شایان ذکر است که برای تحقق این هدف کلی، اهداف اختصاصی زیر نیز در نظر گرفته شده است:

- ۱- توصیف ویژگی‌های فردی پاسخ‌گویان؛
- ۲- بررسی میزان استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی؛
- ۳- مقایسه میزان استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی؛
- ۴- بررسی همبستگی برخی متغیرها با متغیر میزان استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی؛
- ۵- بررسی تأثیر برخی متغیرهای مستقل بر متغیر میزان استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی؛ و
- ۶- شناسایی مدل پیش‌بینی‌کننده استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر، به‌لحاظ فلسفه، از نوع کمی و به‌لحاظ هدف، از نوع کاربردی بوده و از لحاظ روش نیز از نوع توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه زنان روستایی شالی‌کار استان مازندران در سال زراعی ۹۱-۱۳۹۰ بوده و نمونه‌گیری از جامعه آماری نیز بر اساس روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای زمانی و همکاران (۱۳۸۷) انجام پذیرفته است؛ بدین ترتیب، از نوزده شهرستان استان، پنج شهرستان به‌صورت خوشه‌ای انتخاب شدند و سپس، از هر شهرستان دو دهستان و از هر دهستان سه روستا و از هر روستا ده نفر به‌صورت تصادفی ساده انتخاب شدند و در مجموع، تحقیق روی سی صد نفر از زنان روستایی صورت گرفت، که در جدول ۱ آمده است ($n=300$).

جدول ۱- مکان‌های نمونه‌گیری تحقیق به تفکیک شهرستان، دهستان و روستا

شهرستان	دهستان	روستا
محمودآباد	هرازی شمالی	چهارافرا؛ بیشه‌کلا؛ وازیک
	هرازی غربی	حرب‌ده؛ ارمک‌کلا؛ آهی محله
قائم‌شهر	کیاکلا	برجی‌فیل؛ ملاکلا؛ تنبلا
	بالانجن	ولوند؛ اوجی‌تالار؛ منگل
آمل	هرازی جنوبی	سولیکیاده؛ عاسیاکلاهی آهی؛ کهنه‌ران
	دشت‌سر	بوران؛ سالارمحله؛ شادمحل
بابل	خوش‌رود	تسکا؛ کاردیکلا؛ کامکلا
	شهیدآباد	شوب‌کلا؛ معلم‌کلا؛ کلاگرمحله
ساری	کوه‌دشت	اسرم؛ صفرآباد؛ جاسخانه
	گرامب	ارخورد؛ روشنکوه؛ سادات‌محله

منبع: یافته‌های تحقیق

برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نظر، پرسشنامه‌ای دویخشی بر اساس مرور ادبیات پژوهش تهیه شد. بخش اول این پرسشنامه برای شناسایی منابع اطلاعاتی پاسخ‌گویان طراحی شده بود که یازده گویه در قالب طیف لیکرت شش‌قسمتی

(هیچ=۰، خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴ و خیلی زیاد=۵) را در برمی گرفت؛ بخش دوم نیز به جمع‌آوری اطلاعات درباره ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان اختصاص داشت. برای تعیین روایی^(۱) پرسشنامه، چندین نسخه از آن در اختیار گروهی از متخصصان شامل اساتید علوم ترویج و آموزش کشاورزی و تعدادی از کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران قرار داده شد و اصلاحات لازم بر حسب پیشنهادهای آنها صورت گرفت. همچنین، برای تعیین ضریب پایایی^(۲)، آزمون مقدماتی^(۳) انجام شد؛ در این آزمون، پرسشنامه یاد شده به سی نفر از زنان روستایی شالی‌کار استان مازندران (خارج از حجم نمونه) داده شد. داده‌ها پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها وارد رایانه شد و پایایی پرسشنامه با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ ۰/۸۰ به دست آمد.

در تحقیق حاضر، پس از جمع‌آوری و دسته‌بندی داده‌ها، از روش‌های آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار، ضریب پراکندگی، کمینه، بیشینه، فراوانی و درصد) و آمار استنباطی (آزمون‌های فریدمن، کروسکال‌والیس، ضریب همبستگی اسپیرمن و تحلیل رگرسیون چندگانه) و نیز برای پردازش داده‌ها، از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۱۴ استفاده شده است.

نتایج و بحث

یافته‌های توصیفی

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان

همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، میانگین سن زنان روستایی حدود ۴۱ سال با انحراف معیار تقریباً نه سال است که اکثریت آنها (۱۱۵ نفر یا ۳۸/۳۰ درصد) در گروه سنی ۳۶-۴۷ سال قرار دارند. میانگین سابقه کشت برنج زنان روستایی نوزده سال با انحراف معیار دوازده سال است که اکثریت آنها (۱۴۹ نفر یا ۴۹/۷۰ درصد) بین ۲۱ تا سی سال سابقه کشت برنج دارند. سطح زیر کشت برنج زنان روستایی از ۰/۲ هکتار تا چهار هکتار متغیر با میانگین یک هکتار متغیر است و اکثریت آنها (۲۱۹ نفر یا ۷۳ درصد) زیر یک هکتار زمین زراعی را به کشت برنج اختصاص داده‌اند.

جدول ۲- ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان (n=۳۰۰)

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد	میانگین	انحراف	
					معیار	دامنه
					کمینه	بیشینه
سن (سال)	۲۴-۳۵	۱۰۵	۳۵			
	۳۶-۴۷	۱۱۵	۳۸/۳۰	۴۰/۶۵	۲۴	۵۹
	۴۸-۵۹	۸۰	۲۶/۷۰			
سابقه کشت برنج (سال)	۱-۱۰	۱۱۳	۳۷/۷۰			
	۱۱-۲۰	۳۸	۱۲/۷۰	۱۹/۳۴	۱	۳۰
	۲۱-۳۰	۱۴۹	۴۹/۷۰			
سطح زیر کشت برنج (هکتار)	۱ >	۲۱۹	۷۳			
	۱-۲	۵۰	۱۶/۷۰	۱/۰۶	۰/۲	۴
	۲ <	۳۱	۱۰/۳۰			
سابقه دامداری (سال)	۱-۱۵	۱۲۰	۴۰			
	۱۶-۳۰	۳۱	۱۰/۳۰	۲۴/۳۱	۱	۴۵
	۳۱-۴۵	۱۴۹	۴۹/۷۰			
سابقه باغداری (سال)	۱-۷	۱۶۳	۵۴/۳۰			
	۸-۱۴	۱۱۴	۳۸	۸/۲۲	۱	۲۰
	۱۵-۲۰	۲۳	۷/۷۰			
اندازه باغ (هکتار)	۱ >	۲۷۱	۹۰/۳۰			
	۱-۳	۱۵	۵	۱	۰/۵	۵
	۳ <	۱۴	۴/۷۰			
تعداد افراد خانواده (نفر)	-	-	-	۵/۸۴	۲	۱۱
سطح تحصیلات	بی سواد	۵۳	۱۷/۷۰			
	ابتدایی	۶۲	۲۰/۷۰			
	راهنمایی	۸۵	۲۱/۹۷			
	دیپلم	۲۳	۷/۷۰			
	دانشگاهی	۳۷	۱۲/۳۰			

منبع: یافته‌های تحقیق

همچنین، میانگین سابقه دامداری زنان روستایی نیز ۲۴ سال با انحراف معیار بیست سال است که اکثریت آنها (۱۴۹ نفر یا ۴۹/۷۰ درصد) بین ۳۱ تا ۴۵ سال به دامداری

اشتغال دارند. میانگین سابقه باغداری زنان روستایی نیز هشت سال با انحراف معیار چهار سال است که اکثریت آنها (۱۶۳ نفر یا ۵۴/۳۰ درصد) بین یک تا هفت سال به باغداری اشتغال دارند. اندازه باغ زنان روستایی نیز بین ۰/۵ تا پنج هکتار با میانگین یک هکتار متغیر است. همچنین، خانواده زنان روستایی به طور متوسط از شش نفر تشکیل شده و شمار اعضای خانواده آنها از دو تا یازده نفر متغیر است. در نهایت، سطح تحصیلات اکثریت آنها مقطع راهنمایی (۸۵ نفر یا ۲۱/۹۷ درصد)، ابتدایی (۶۲ نفر یا ۲۰/۷۰ درصد) و بی سواد (۵۳ نفر یا ۱۷/۷۰ درصد) است (جدول ۲).

میزان استفاده پاسخ گویان از منابع اطلاعاتی

جدول ۳ میانگین، انحراف معیار، ضریب پراکندگی و رتبه منابع اطلاعاتی مورد استفاده زنان روستایی را نشان می دهد. بر اساس یافته های این جدول، پاسخ گویان بیشترین استفاده خود را از منابع اطلاعاتی سنتی یعنی، همسر، افراد خانواده و سایر زنان روستا گزارش کرده اند. برخی از پژوهشگران نیز این فرضیه را بیان می کنند که کشاورزان (مردان و زنان) بیشتر از منابع اطلاعاتی سنتی همچون افراد خانواده استفاده می کنند (حجازی و همکاران، ۱۳۸۹؛ اسدی و همکاران، ۱۳۸۷؛ Keerthy Kumar, 1992؛ Al Rimavi, 2002؛ Akca et al., 2008). همچنین، برنامه های تلویزیونی کشاورزی از قبیل سیمای آبادی و مستقیم آبادی، خریداران محصولات کشاورزی و فروشندگان نهاده های کشاورزی در رتبه های بعدی کسب اطلاعات قرار داشتند، در حالی که متأسفانه کارگزاران ترویج کشاورزی نتوانسته اند جایگاهی درخور داشته باشند، به طوری که مروجان کشاورزی مرد و زن و مشاوران شرکت های خدمات مشاوره ای، فنی و مهندسی کشاورزی کمترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده پاسخ گویان بودند. این یافته نیز با یافته های برخی پژوهشگران (Dinpanah and Lashgarara, 2011; Karbasioun et al., 2007; Bhagat et al., 2004) مبنی بر اهمیت خدمات ترویج کشاورزی در رفع نیازهای اطلاعاتی کشاورزان (مردان و زنان) مغایرت دارد.

جدول ۳- میزان استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی (n=۳۰۰)

رتبه	ضریب پراکندگی	انحراف معیار	میانگین	منابع اطلاعاتی
۱	۰/۱۷۶۴	۰/۶۹	۳/۹۱	همسر
۲	۰/۲۲۰۳	۰/۶۷	۳/۰۴	سایر اعضای خانواده
۳	۰/۴۱۸۸	۱/۱۱	۲/۶۵	سایر زنان روستا
۴	۰/۴۶۴۲	۱/۵۶	۳/۳۶	برنامه‌های کشاورزی تلویزیون
۵	۰/۵۶۸۵	۱/۱۲	۱/۹۷	خریداران محصولات کشاورزی
۶	۰/۵۸۸۷	۱/۲۶	۲/۱۴	فروشنده‌گان نهاده‌های کشاورزی
۷	۰/۷۱۱۹	۱/۳۱	۱/۸۴	مروجان کشاورزی مرد
۸	۰/۸۰۴۶	۱/۷۵	۲/۱۷	برنامه‌های کشاورزی رادیو
۹	۰/۸۱۱۶	۱/۲۵	۱/۵۴	مروجان کشاورزی زن
۱۰	۰/۸۵۵۷	۰/۸۹	۱/۰۴	نشریه‌های ترویجی
۱۱	۱/۳۴۵۷	۱/۴۴	۱/۰۷	مشاوران شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای، فنی و مهندسی کشاورزی

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحلیلی

مقایسه میزان استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی

برای مقایسه میزان استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی، از آزمون فریدمن^(۴) استفاده شده است. این آزمون بیان می‌کند که در مجموع، آیا پاسخ‌گویان به یک میزان یکسان از منابع اطلاعاتی استفاده می‌کنند یا خیر. در تحقیق حاضر، مقدار آماره آزمون فریدمن برابر با ۱۱۵۸/۵۲۷ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ بوده که حاکی از وجود تفاوت معنی‌دار بین منابع اطلاعاتی از لحاظ استفاده پاسخ‌گویان است.

همبستگی بین برخی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان با میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی

بررسی ضرایب همبستگی اسپیرمن نشان می‌دهد که رابطه تعداد گوسفند و بره و تعداد مرغ و اردک زنان روستایی با میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی معنی‌دار نیست. قابل ذکر است که برای توصیف میزان همبستگی از الگوی هینکل و همکاران (Hinkle et al., 1988) استفاده شده که بدین شرح است: ۰ تا ۰/۳۰ = جزئی، ۰/۳۰ تا ۰/۵۰ = پایین، ۰/۵۰ تا ۰/۷۰ = متوسط، ۰/۷۰ تا ۰/۹۰ = زیاد، و ۰/۹۰ تا ۱ = خیلی زیاد.

همان‌گونه که در جدول ۴ نیز مشاهده می‌شود، بررسی ضرایب اسپیرمن محاسبه شده برای متغیرهای سن ($r_s = -0/276$ و $Sig. = 0/000$)، سابقه کشت برنج ($Sig. = 0/000$) و سابقه دامداری ($r_s = -0/557$ و $Sig. = 0/000$)، سابقه باغداری ($r_s = -0/688$ و $Sig. = 0/000$)، سابقه باغداری ($r_s = -0/476$ و $Sig. = 0/000$)، و تعداد افراد خانواده ($r_s = -0/287$ و $Sig. = 0/000$) پاسخ‌گویان با میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی نشان می‌دهد که رابطه منفی و معنی‌دار، به ترتیب، در سطح جزئی، متوسط، متوسط، پایین، و جزئی بین آنها وجود دارد، به طوری که با افزایش سن، سابقه کشت برنج، سابقه دامداری، سابقه باغداری، و تعداد افراد خانواده پاسخ‌گویان، میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی کاهش می‌یابد. راداکریشنا و همکاران (Radhakrishna et al., 2003)، تیدس (Tadesse, 2008)، و کرباسیون و همکاران (Karbasioun et al., 2007) نیز در تحقیقات خود، رابطه منفی و معنی‌دار و دین‌پناه و لشگرآرا (Dinpanah and Lashgarara, 2011) رابطه مثبت و معنی‌دار را بین سن و سابقه کشاورزی کشاورزان و میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی به دست آورده‌اند.

جدول ۴- همبستگی بین برخی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان و میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی (n=300)

توصیف همبستگی	ضریب همبستگی و سطح معنی‌داری		متغیرها
	P	r_s	
جزئی	0/000	-0/276**	سن
پایین	0/000	0/399**	سطح تحصیلات
متوسط	0/000	-0/557**	سابقه کشت برنج
متوسط	0/000	0/579**	سطح زیر کشت برنج
متوسط	0/000	-0/688**	سابقه دامداری
پایین	0/000	0/332**	تعداد دام بزرگ
پایین	0/000	0/307**	تعداد دام کوچک
پایین	0/078	-0/325	تعداد طیور
پایین	0/000	-0/476**	سابقه باغداری
جزئی	0/000	0/253**	اندازه باغ
جزئی	0/000	-0/287**	تعداد افراد خانواده

** $P \leq 0/001$

منبع: یافته‌های تحقیق

همچنین، بررسی ضرایب اسپیرمن محاسبه‌شده برای متغیرهای سطح تحصیلات (Sig.=۰/۰۰۰ و $r_s=۰/۳۷۹$)، سطح زیر کشت برنج (Sig.=۰/۰۰۰ و $r_s=۰/۵۷۹$)، اندازه باغ (Sig.=۰/۰۰۰ و $r_s=۰/۲۵۳$)، تعداد دام بزرگ (گاو و گوساله) (Sig.=۰/۰۰۰ و $r_s=۰/۳۰۷$) و تعداد دام کوچک (گوسفند و بز) (Sig.=۰/۰۰۰ و $r_s=۰/۳۳۲$) با میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معنی‌دار، به ترتیب، در سطح پایین، متوسط، جزئی، پایین، و پایین بین آنها وجود دارد، به طوری که با افزایش سطح تحصیلات، سطح زیر کشت برنج، اندازه باغ، و تعداد دام پاسخ‌گویان، میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی افزایش می‌یابد. ملک‌محمدی و همکاران (۱۳۸۷)، دین‌پناه و لشگرآرا (Dinpanah and Lashgarara, 2011) و بهاگات و همکاران (Bhagat et al., 2004) نیز در تحقیقات خود، به وجود رابطه مثبت و معنی‌دار میان سطح زیر کشت کشاورزان و میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی دست یافته‌اند. همچنین، کرباسیون و همکاران (Karbasioun et al., 2007) وجود رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار بین سطح تحصیلات کشاورزان و میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی را گزارش کرده‌اند.

تأثیر نوع مالکیت سطح زیر کشت برنج و باغ پاسخ‌گویان بر میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی

یافته‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که مالکیت همسر بیشترین نوع مالکیت سطح زیر کشت برنج (۲۴۸ مورد) و باغ (۲۵۵ مورد) است؛ همچنین، نوع مالکیت سطح زیر کشت برنج و باغ پاسخ‌گویان تأثیری معنی‌دار بر میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی دارد. با توجه بدین یافته‌ها، می‌توان چنین قضاوت کرد که بین میزان استفاده از منابع اطلاعاتی در زنان روستایی دارای همسران مالک مزرعه و آن دسته از زنان روستایی که به صورت شراکتی با همسران خود مالک مزرعه‌اند، تفاوتی معنی‌دار وجود دارد، به طوری که گروه دوم بیش از گروه اول به دنبال استفاده از منابع اطلاعاتی‌اند. همین موضوع در مورد مالکیت باغ نیز صدق می‌کند، به طوری که تفاوتی معنی‌دار بین میزان استفاده از منابع اطلاعاتی در زنان روستایی مالک باغ به صورت شراکتی با همسران خود

و آن دسته از زنان روستایی (یا همسران آنها) که باغ را اجاره کرده‌اند وجود دارد؛ بدین معنی که گروه اول بیش از گروه دوم به دنبال استفاده از منابع اطلاعاتی‌اند. همچنین، شعبانعلی فمی (۱۳۸۸) بر این باور است که دسترسی پایین زنان روستایی به منابع تولید از قبیل زمین به‌طور مستقیم و غیرمستقیم دسترسی به منابع اطلاعاتی از قبیل خدمات ترویجی و استفاده از آنها را محدود می‌سازد.

جدول ۵- تأثیر نوع مالکیت سطح زیر کشت برنج و باغ پاسخ‌گویان بر میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی (n=۳۰۰)

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	میانگین رتبه‌ای	آزمون کروسکال والیس	سطح معنی‌داری
مالکیت سطح زیر کشت برنج	همسر (مرد)	۲۴۸	۱۳۹/۸۰	** ۲۹/۴۷۸	۰/۰۰۰
	زن روستایی	۷	۲۱۵/۷۹		
	شریکی با همسر	۱۵	۲۴۸/۵۰		
	اجاره‌ای	۳۰	۱۷۴/۷۰		
مالکیت باغ	همسر (مرد)	۲۵۵	۱۴۲/۸۵	** ۲۴/۷۲۳	۰/۰۰۰
	زن روستایی	۱۴	۱۶۹/۲۱		
	شریکی با همسر	۱۶	۲۳۲/۳۴		
	اجاره‌ای	۸	۶۹/۵۶		

** P ≤ ۰/۰۰۱

منبع: یافته‌های تحقیق

شناسایی مدل پیش‌بینی‌کننده استفاده پاسخ‌گویان از منابع اطلاعاتی

در تحلیل رگرسیون، از رگرسیون گام به گام^(۵) استفاده شده است. ویژگی روش یاد شده این است که در آغاز، با مقایسه تمام متغیرهای مستقل، مهم‌ترین متغیر وارد معادله می‌شود، که بیشترین قدرت تبیین متغیر وابسته را خواهد داشت. این روند، همچنان در گام‌های دیگر نیز تکرار می‌شود تا وقتی که هیچ متغیر مستقلی توانایی ورود به معادله خط رگرسیون را نداشته باشد. نتایج حاصل از جدول ۶ نشان می‌دهد که متغیرهای سابقه دامداری، تعداد دام، سابقه کشت برنج، سابقه باغداری، تعداد افراد خانواده، سطح زیر کشت برنج، اندازه باغ، و سن که در هشت گام وارد معادله شده‌اند، در مجموع، ۶۸ درصد از

واریانس استفاده از منابع اطلاعاتی را تبیین می‌کنند. همچنین، ضرایب رگرسیونی استاندارد شده (مقادیر بتا) نشان می‌دهند که متغیرهای سابقه دامداری، سابقه باغداری، تعداد دام بزرگ، سابقه کشت برنج، تعداد افراد خانواده، سطح زیر کشت برنج، سن، و اندازه باغ بیشترین تأثیر را بر استفاده زنان روستایی از منابع اطلاعاتی دارند.

جدول ۶- ضرایب رگرسیون چندگانه گام به گام (متغیره وابسته: استفاده از منابع اطلاعاتی)

متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد نشده	ضرایب رگرسیون استاندارد شده	آزمون تی	سطح معنی داری
عدد ثابت	۱/۶۷۲	-	۱۴/۹۶۹	۰/۰۰۰
سابقه دامداری	۰/۲۳۰	-۰/۶۵۷	-۵/۷۵۵	۰/۰۰۰
تعداد دام	۰/۲۲۸	۰/۴۶۷	۱۰/۱۱۴	۰/۰۰۰
سابقه کشت برنج	۰/۰۱۹	۰/۴۳۳	۳/۰۲۷	۰/۰۰۰
سابقه باغداری	۰/۱۱۵	-۰/۵۴۶	-۸/۶۱۳	۰/۰۰۰
تعداد افراد خانواده	۰/۱۰۲	۰/۲۳۶	۳/۱۲۱	۰/۰۰۰
سطح زیر کشت برنج	۰/۱۱۷	۰/۱۹۲	۴/۵۵۱	۰/۰۰۰
اندازه باغ	۰/۰۹۰	۰/۱۴۹	۱۴/۹۶۹	۰/۰۰۱
سن	۰/۰۰۹	۰/۱۷۹	۳/۰۳۴	۰/۰۰۳
	Sig.= ۰/۰۰۰	F= ۶۶/۰۸۱	R ^۲ = ۰/۶۷۸	R= ۰/۸۲۴

منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری

هدف کلی تحقیق حاضر که در سال زراعی ۹۱-۱۳۹۰ انجام شده، بررسی عوامل مؤثر بر میزان استفاده زنان روستایی استان مازندران از منابع اطلاعاتی بوده است. بر اساس نتایج به دست آمده، زنان روستایی واقع در دوره میان‌سالی نیم زندگی خود را به فعالیت‌های کشت برنج و دامداری مشغول بوده اما تجربه کمتری در فعالیت‌های باغداری داشته‌اند؛ همچنین، زنان روستایی مورد مطالعه بیشتر از منابع اطلاعاتی سنتی از قبیل همسر، سایر افراد خانواده و سایر زنان روستا برای کسب اطلاعات استفاده می‌کنند، در حالی که به خدمات ترویجی از قبیل مروجان کشاورزی مرد و زن و

مهندسان ناظر، نشریات ترویجی و مشاوران شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای، فنی و مهندسی کشاورزی توجه کمتری دارند. نتایج حاصل از آزمون فریدمن نیز گویای آن است که تفاوتی معنی‌دار بین منابع اطلاعاتی مورد استفاده پاسخ‌گویان وجود دارد. همچنین، یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که زنان روستایی با افزایش سن، سابقه کشاورزی، سابقه دامداری و سابقه باغبانی کمتر تمایلی به استفاده از منابع اطلاعاتی دارند و بیشتر فعالیت‌ها را بر اساس تجربه یا نظرخواهی از افراد خانواده خود انجام می‌دهند، در حالی که این رابطه ویژگی‌های اقتصادی (سطح زیر کشت، اندازه باغ، تعداد دام بزرگ و کوچک) زنان روستایی با میزان استفاده آنها از منابع اطلاعاتی برعکس بوده است. از دیگر یافته‌های تحقیق می‌توان به تأثیر دسترسی زنان روستایی به منابع تولید از قبیل نوع مالکیت مزرعه و باغ بر میزان دسترسی آنها به منابع اطلاعاتی اشاره کرد. بر اساس نتایج حاصل از رگرسیون گام به گام نیز در مجموع، به ترتیب میزان تأثیر، متغیرهای سابقه دامداری، سابقه باغداری، تعداد دام، سابقه کشت برنج، تعداد افراد خانواده، سطح زیر کشت برنج، سن، و اندازه باغ ۶۸ درصد از واریانس استفاده زنان روستایی از منابع اطلاعاتی را تبیین می‌کنند؛ از این رو، می‌توان به سازمان‌های متولی انتقال یافته‌های کشاورزی از قبیل سازمان‌های ترویجی توصیه کرد که برای این کار، به دسته‌بندی زنان روستایی از نظر ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای و منابع اطلاعاتی از نظر استفاده پردازند تا با تکیه بر آن، بتوانند با استفاده از منابع اطلاعاتی مناسب یافته‌های ترویجی مناسب را در اختیار گروه‌های هدف مناسب با ترکیبی از ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای قرار دهند.

افزون بر این، از نتایج تحقیق حاضر می‌توان استنباط کرد که ارائه اطلاعات و دانش به شبکه‌ای که زنان در آن به جست‌وجوی اطلاعات می‌پردازند، به تقویت پیام‌ها و افزایش احتمال پذیرش آنها منجر می‌شود. از آنجا که زنان روستایی اطلاعات مورد نیاز خود را بیش از همه از همسر و سایر اعضای خانواده دریافت می‌کنند، باید بین اطلاعات ارائه‌شده به زنان روستایی و این منابع همگونی و همخوانی وجود داشته

باشد، به طوری که مجموع اطلاعات موجود، به گونه ای یکپارچه، زنان روستایی را در راستایی واحد به سوی رشد و توسعه هدایت کند.

یادداشت‌ها

1. validity
2. reliability
3. pilot test
4. Friedman
5. stepwise regression

منابع

- اسدی، ع.؛ شریف‌زاده، ا.؛ و شریفی، م. (۱۳۸۷)، «بررسی انگاره‌های رفتار اطلاع‌یابی کشاورزان گوجه فرنگی کار». *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۳۹، شماره ۱، صص ۳۱-۴۳.
- حجازی، ی.؛ میرترابی، م.؛ و حسینی، س. م. (۱۳۸۹)، «عامل‌های ارتباطی تأثیرگذار بر مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای پس از برداشت محصولات کشاورزی بخش آسارا، کرج». *فصلنامه زن و جامعه*، سال ۱، شماره ۴، صص ۱۹-۳۲.
- زمانی، غ.؛ کرمی، ع.؛ و یزدان‌پناه، م. (۱۳۸۷)، «عوامل مؤثر بر رضامندی بیمه‌گذاران کشاورزی از بیمه محصولات زراعی». *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، سال ۴، شماره ۲، صص ۵۳-۶۶.
- شعبانعلی فمی، ح. (۱۳۸۸)، *اصول ترویج و آموزش کشاورزی*. تهران: دانشگاه پیام نور.
- ملک‌محمدی، ا.؛ آذرکردار، ه.؛ رضوانفر، ا.؛ و بابالار، م. (۱۳۸۷)، «بررسی رفتار اطلاع‌یابی توت فرنگی کاران استان کردستان». *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۳۹، شماره ۲، صص ۴۹-۵۹.
- Akca, H.; Sayili, M.; Duzdemir, O.; and Serin, Y. (2008), "Information sources for farmers and factors affecting seed and agrochemicals usage: the case of Turkey". *Proceedings of the 43rd Croatian and the 3rd International Symposium on Agriculture*, Opatija Croatia, February 18-21.
- Af Rimavi, S. A. (2002), "The role of Jordanian women farmers in livestock production with implications to agricultural extension education".

Journal of International Agricultural and Extension Education,
Vol. 9, No. 1, pp. 11-19.

Bhagat, G. R.; Nain, M. S.; and Narda, R. (2004), "Information sources for agricultural technology". *Indian Journal of Extension Education*, Vol. 40, No. 1-2, pp. 111-112.

Boz, I. and Ozcatalbas, O. (2010), "Determining information sources used by crop producers: a case study of Gaziantep province in Turkey". *African Journal of Agricultural Research*, Vol. 5, No. 10, pp. 980-987.

Chizari, M.; Lindner, R. J.; and Bashardoost, R. (1997), "Participation of rural women in rice production activities and extension education programs in the Gilan province, Iran". *Journal of International Agricultural and Extension Education*, Vol. 4, No. 3, pp. 19-26.

Cidro, A. D. and Radhakrishna, B. R. (2006), "Usefulness of information sources in the promotion of hybrid rice program in the Philippines". *The 22nd Annual Conference Proceedings of AIAEE*, May 14-17. Clearwater Beach, Florida. Available on: <http://www.aiaee.org/2006/accepted/134.pdf>. Retrieved at: 06/16/2006.

Dinpanah, G. and Lashgarara, F. (2011), "Factors influencing the information seeking knowledge of wheat farmers in Iran". *African Journal of Agricultural Research*, Vol. 6, No. 14, pp. 3419-3427.

FAO (1995), *Women, Agriculture and Rural Development in the Near East, A Synthesis Report of Near East Region, Beijing, China*. China: Women and Population Division, Sustainable Development Department.

FAO (2002), "Report of the second consultation on agricultural information management". Rome, Italy. Available on: <http://www.fao.org/docrep/MEETING/005/Y7963E/>. Retrieved at: 05/15/2011.

- Hinkle, D. E.; Wiersma, W.; and Jurs, S. G. (1988), *Applied Statistics for the Behavioral Sciences*. Boston, MA: Houghton Mifflin Company.
- Karbasioun, M.; Biemans, H.; and Mulder, M. (2007), "Supporting role of the agricultural extension services and implications for agricultural extension instructors as perceived by farmers in Esfahan, Iran". *Journal of International Agricultural and Extension Education*, Vol. 14, No. 1, pp. 31-44.
- Kehinde, L. A. (1994), *Farmers' Information-Seeking Behavior, and Impact of Information Source on Soybean Technology Adoption in Nigeria*. Unpublished Ph.D Dissertation. Department of Business Administration, the University of Illinois, Urbana-Champaign.
- Keerthy Kumar, P. N. (1992), *A Study on Marketable Surplus, Marketing Pattern and Sources of Information Consulted by Paddy Farmers of Malavally Taluk*. Mandya District of Karnataka State. M. Sc. (Agri.) Thesis. Department of Agricultural Extension and Education, College of Agriculture, University of Agricultural Sciences, Bangalore.
- Kizilaslan, N. (2007), "Rural women in agricultural extension training". *Research Journal of Social Sciences*, No 2, pp. 23-27.
- Radhakrishna, R. B.; Nelson, L. E.; Franklin, R.; and Kessler, G. (2003), "Information sources and extension delivery methods used by private longleaf pine landowners". *Journal of Extension*, Vol. 41, No. 4. Also, available on: <http://www.joe.org/joe/2003august/rb3.shtml>. Retrieved at: 06/15/2011.
- Sadaf, S.; Muhammad, S.; and Lodhi, E. T. (2005), "Need for agricultural extension services for rural women in Tehsil Faisalabad, Pakistan". *Journal of Agriculture and Social Sciences*, Vol. 1, No. 3, pp. 248-251.
- Samuel, Gebre-Selassie (2001), *The Development of Integrated Management Information System for Agricultural Extension Institutions of Developing Countries: The Case of Oromia*

Agricultural Development Bureau of Ethiopia. PhD Dissertation, Bonn University, Germany.

Tadesse, D. (2008), *Access and Utilization of Agricultural Information by Resettler Farming Households: The Case of Metema Woreda, North Gondar, Ethiopia*. Unpublished Thesis in Rural Development and Agricultural Extension. Department of Rural Development and Agricultural Extension, School of Graduate Studies, Haramaya University.

Umali D. L. and Schwartz, L. (1994), "Public and private agricultural extension: beyond traditional frontiers". *World Bank Discussion Papers*, 236, pp. 15-26.

Umeta, G.; Lemecha, F.; and Mume, T. (2011), "Survey on women access to agricultural extension services at selected districts of Mid Rift valley of Ethiopia". *Journal of Agricultural Extension and Rural Development*, Vol 3 , No. 3, pp. 51-63.